

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA BIRLASHGAN MILLATLAR TASHKILOTI: HAMKORLIK TARIXI, NATIJALARI VA ISTIQBOLLARI

Qodirova Mohinur Ikromali qizi

Namangan Davlat Texnika Universiteti

2-son Akademik Litseyi, Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) o'rtasidagi munosabatlarning shakllanish tarixi, asosiy yo'nalishlari va erishilgan natijalari keng ko'lamda tahlil qilinadi. Mamlakatimiz 1992-yil 2-martda BMTga to'liq huquqli a'zo sifatida qabul qilinganidan buyon o'tgan o'ttiz yildan ortiq vaqt mobaynida xalqaro hamkorlik sohasida katta yutuqlarga erishildi. Maqolada tinchlik va xavfsizlik, iqtisodiy rivojlanish, ekologiya (Orol dengizi muammosi), ta'lim, sog'liqni saqlash va inson huquqlari kabi asosiy yo'nalishlar bo'yicha BMT bilan amalga oshirilgan hamkorlik loyihalari va dasturlari tadqiq etiladi. Shuningdek, O'zbekistonning BMT minbaridan ilgari surgan tashabbuslariga alohida e'tibor qaratiladi.*

Kalit so'zlar: *O'zbekiston, BMT, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, xalqaro hamkorlik, mustaqillik, Orol dengizi, barqaror rivojlanish, tinchlik va xavfsizlik, inson huquqlari, Markaziy Osiyo.*

Аннотация: *В данной статье представлен всесторонний анализ истории формирования отношений между Республикой Узбекистан и Организацией Объединенных Наций (ООН). За прошедшие тридцать лет, с момента принятия нашей страны в ООН в качестве полноправного члена 2 марта 1992 года, в области международного сотрудничества достигнуты значительные успехи. В статье рассматриваются проекты и программы сотрудничества, реализуемые совместно с ООН в таких ключевых областях, как мир и безопасность, экономическое развитие, экология (проблема Аральского моря), образование, здравоохранение и права человека. Особое внимание также уделяется инициативам, выдвинутым Узбекистаном с платформы ООН.*

Ключевые слова: *Узбекистан, ООН, Организация Объединенных Наций, международное сотрудничество, независимость, Аральское море, устойчивое развитие, мир и безопасность, права человека, Центральная Азия.*

Abstract: *This article provides a comprehensive analysis of the history of the formation of relations between the Republic of Uzbekistan and the United Nations (UN). Over the past thirty years, since our country was admitted to the UN as a full member on March 2, 1992, significant achievements have been made in the field of international cooperation. The article examines cooperation projects and programs implemented with the UN in such key areas as peace and security, economic development, ecology (the Aral Sea problem), education, health care, and human rights. Special attention is also paid to the initiatives put forward by Uzbekistan from the UN platform.*

Keywords: *Uzbekistan, UN, United Nations, international cooperation, independence, Aral Sea, sustainable development, peace and security, human rights, Central Asia.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi 1991-yil 31-avgustda o'z mustaqilligini e'lon qilib, xalqaro munosabatlar maydoniga yangi davlat sifatida qadam qo'ydi. Mustaqillikning ilk kunlaridanoq respublika rahbariyati davlatning xalqaro tan olinishi va nufuzli xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lish masalasini ustuvor vazifa sifatida belgiladi. Shu yo'lda 1992-yil 2-martda O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotiga (BMT) rasmiy ravishda qabul qilindi va bu voqea mamlakatimiz tarixida yangi sahifani ochdi.

BMT - tinchlik, xavfsizlik, iqtisodiy hamkorlik va inson huquqlarini himoya qilish sohasida faoliyat olib boruvchi, 193 a'zo davlatni birlashtiruvchi dunyo miqyosidagi eng yirik xalqaro tashkilotdir. Ushbu tashkilotga a'zolik O'zbekistonga nafaqat xalqaro miqyosdagi tan olinishni ta'minladi, balki jahon hamjamiyati bilan muloqotda bevosita ishtirok etish imkoniyatini ham berdi.

O'ttiz yildan ortiq vaqt mobaynida shakllanib, rivojlanib kelgan o'zbekiston-BMT munosabatlari bugun ko'p qirrali hamkorlikka aylandi. Mazkur hamkorlik doirasida onlab loyihalar, dasturlar va ikki tomonlama kelishuvlar amalga oshirildi, mamlakatimizning xalqaro maydondagi obro'si va ta'siri yanada mustahkamlandi.

Maqolaning maqsadi - O'zbekiston va BMT munosabatlarini tarixiy rivojlanish jarayonida kompleks o'rganish, asosiy hamkorlik yo'nalishlarini aniqlash va mamlakatimizning xalqaro tashkilotlar tizimidagi o'rnini belgilashdan iborat.

O'zbekistonning BMTga a'zo bo'lishi va dastlabki qadamlar

1991-yil dekabrda sobiq Sovet Ittifoqining parchalanishi natijasida mustaqillikka erishgan O'zbekiston qisqa muddatda xalqaro miqyosda tan olindi. 1992-yil 2-martda BMT Bosh Assambleyasining 46-sessiyasida O'zbekiston va bir qator boshqa mustaqil davlatlar tashkilotga a'zo sifatida qabul qilindi. Bu sana mamlakatimiz uchun yangi xalqaro hayotning boshlanishi bo'ldi.

A'zolikdan so'ng darhol bir qator muhim qadamlar qo'yildi: 1992-yilning o'zidayoq O'zbekiston Nyu-Yorkdagi BMT Bosh qarorgohida doimiy vakolatxona ocha boshladi. 1993-yilda esa Toshkentda BMTning O'zbekistondagi doimiy vakolatxonasi rasmiy faoliyatini boshladi. Bugungi kunda BMTTD (UNDP), YUNISEF, JSST (WHO), BMTAH (UNHCR), UNFPA va boshqa ko'plab BMT agentliklari mamlakatimizdagi turli sohalarda faol ishlamoqda.

Birinchi yillarda hamkorlik asosan diplomatik aloqalarni o'rnatish va xalqaro standartlarga muvofiq huquqiy bazani shakllantirish yo'nalishida olib borildi. O'zbekiston bir qator muhim xalqaro konvensiyalar, jumladan, Inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro pakt, Bolalar huquqlari konvensiyasi, Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risidagi konvensiya (CEDAW) va boshqalarga qo'shildi.

Tinchlik va xavfsizlik sohasidagi hamkorlik

O'zbekiston mustaqilligining ilk yillaridan boshlab mintaqaviy tinchlik va barqarorlikni ta'minlash masalasini tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgiladi. Bu borada BMT bilan hamkorlik alohida ahamiyat kasb etdi.

Afg'oniston masalasi shu nuqtai nazardan eng muhim yo'nalish hisoblanadi. O'zbekiston Afg'onistonga BMT insonparvar yordamini yetkazib berish uchun o'z hududini tranzit yo'lak sifatida taqdim etib kelmoqda. Termiz shahri esa BMT va xalqaro tashkilotlarning insonparvar yuklar tashish uchun asosiy bazasiga aylangan. Bundan tashqari, O'zbekiston Afg'oniston muammosini harbiy yo'l bilan emas, balki siyosiy muloqot va iqtisodiy hamkorlik orqali hal etish tarafdori sifatida BMT Xavfsizlik Kengashi qarorlarini qo'llab-quvvatlamoda.

Terrorizmga qarshi kurash sohasida ham hamkorlik faol olib borilmoqda. O'zbekiston BMTning Terrorizmga qarshi qo'mitasi bilan chambarchas aloqada bo'lib, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish bo'yicha islohotlarni amalga oshirmoqda. Giyohvand moddalar bilan noqonuniy savdoga qarshi kurash sohasida BMT Giyohvand moddalar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) bilan birgalikda ishlar olib borilmoqda.

Ekologiya va Orol dengizi muammosi

O'zbekiston va BMT hamkorligining eng muhim va o'ziga xos yo'nalishlaridan biri - Orol dengizi muammosi hisoblanadi. XX asrning ikkinchi yarmida boshlanib, keyingi o'n yilliklar davomida kuchayib borgan bu ekologik fojia - dengizning tubdan qurib ketishi, atrofdagi hududlardagi iqlim o'zgarishi, sho'r chang bo'ronlari, suv taqchilligi va aholi salomatligiga salbiy ta'siri - mintaqaning og'ir muammolaridan biriga aylandi.

1993-yilda Orol dengizi havzasida muammolarni hal etish uchun Orol dengizini qutqarish xalqaro jamg'armasi (IFAS) tashkil etildi. O'zbekiston bu tashkilot faoliyatida faol ishtirok etib kelmoqda. 2008-yilda esa BMT Bosh Assambleyasi O'zbekiston tashabbusi bilan Orol dengizi muammosini global ekologik muammo sifatida tan oluvchi maxsus qaror qabul qildi - bu mamlakatimiz diplomatiyasining yirik yutuqlaridan biri bo'ldi.

Keyinchalik, 2018-yilda O'zbekiston BMT Bosh Assambleyasiga maktub yo'llagan holda Orol dengizi mintaqasini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasiga aylantirishni taklif qildi. Ushbu taklif xalqaro hamjamiyat tomonidan ijobiy qabul qilindi va bu borada bir qator dasturlar ishlab chiqildi.

Iqtisodiy rivojlanish va BMT dasturlari

BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) - O'zbekistonda faoliyat olib borayotgan BMT agentliklari orasida eng yirigi hisoblanadi. UNDP mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga, barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) doirasida turli loyihalar amalga oshirishga ko'maklashib kelmoqda. Jumladan, qishloq joylarda kambag'allikni kamaytirish, fermer xo'jaliklarini rivojlantirish, ayollar bandligini ta'minlash va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlari ana shu hamkorlikning ko'rinishlaridir.

2017-yilda O'zbekiston o'z ichki barqaror rivojlanish maqsadlarini BMTning SDGs 2030 Kun tartibiga muvofiqlashtirdi. Mamlakatda 16 ta milliy SDG ko'rsatkichlari va 127 ta maqsad belgilandi. Bu sohadagi ishlar BMT bilan yaqin hamkorlikda olib borilmoqda.

Savdo va iqtisodiy rivojlanish sohasida BMT Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD) bilan hamkorlik yo'lga qo'yilgan. O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) kirish jarayoni ham BMT tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda. Mamlakatimiz 2020-yilda JST kuzatuvchisi maqomini oldi va to'liq a'zolik yo'lidagi muzokaralarni olib bormoqda.

Ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy soha

YUNISEF (UNICEF) - O'zbekistonda bolalar huquqlarini himoya qilish, ta'lim va sog'liqni saqlash sohasida keng ko'lamli dasturlarni amalga oshiruvchi agentlikdir. Maktab ta'limini sifatini oshirish, erta yoshdagi rivojlanish markazlarini tashkil etish, bolalar mitrasiqligini kamaytirish va vaksinatsiya dasturlari YUNISEF yordamida amalga oshirilmoqda.

YUNESKO (UNESCO) ta'lim, fan va madaniyat sohasida O'zbekiston bilan hamkorlik qiladi. Xususan, nomoddiy madaniy meros ob'ektlarini ro'yxatga olish, Samarqand va Buxoradagi tarixiy merosni saqlash, oliy ta'lim sifatini oshirish bo'yicha birgalikda loyihalar olib borilmoqda. 2022-yilda Samarqandda bo'lib o'tgan Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitida YUNESKO bilan muzeylar va madaniy meros sohasidagi hamkorlik yangi bosqichga ko'tarildi.

Sog'liqni saqlash sohasida Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST/WHO) bilan hamkorlik samarali yo'lga qo'yilgan. COVID-19 pandemiyasi davrida O'zbekiston va JSST o'rtasidagi hamkorlik yanada mustahkamlandi: diagnostika, davolash protokollari, vaksin etkazib berish va aholi orasida xabardorlikni oshirish borasida keng ko'lamli tadbirlar amalga oshirildi.

Inson huquqlari sohasidagi hamkorlik

O'zbekiston BMT Inson Huquqlari Kengashi a'zosi sifatida (2021–2023) xalqaro inson huquqlari tizimida faol ishtirok etmoqda. Mamlakatimizda so'nggi yillarda inson huquqlari sohasida amalga oshirilayotgan islohot - bolalar mehnati, majburiy mehnat, din erkinligi va sud islohoti kabi yo'nalishlarda - BMT ekspertlari va maxsus ma'ruzachilari bilan birgalikda ishlab chiqilmoqda.

2017-yildan boshlab O'zbekiston inson huquqlari sohasida bir qator muhim qadamlar qo'ydi: mahkumlarni rehabilitatsiya qilish tizimi isloh qilindi, diniy erkinlik kengaytirildi, majburiy mehnatga qarshi kurash choralar kuchaytirildi, BMT maxsus ma'ruzachilari mamlakat hududiga tashrif buyurishiga ruxsat berildi. Ushbu islohotlar xalqaro hamjamiyat tomonidan ijobiy baholandi.

O'zbekistonning BMT minbaridagi tashabbuslar

Prezident Shavkat Mirziyoyev 2016-yildan boshlab BMT Bosh Assambleyasida har yili chiqish qilib, O'zbekiston va mintaqa uchun muhim bo'lgan masalalarni xalqaro hamjamiyat e'tiboriga havola qilmoqda.

2017-yilda «Markaziy Osiyoni tinchlik, barqarorlik va o'zaro hamkorlik mintaqasiga aylantirish» tashabbusi ilgari surildi. Bu taklif asosida 2018-yilda Samarqand shahrida Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining birinchi Maslahat uchrashuvi bo'lib o'tdi - bu mintaqaviy muloqotning yangi bosqichi edi.

2019-yilda O'zbekiston tashabbusi bilan BMT Bosh Assambleyasi «Markaziy Osiyo - tinchlik, barqarorlik va o'zaro hamkorlik mintaqasi» mavzusidagi rezolyutsiyani qabul qildi. Bu esa O'zbekiston diplomatiyasining hal qiluvchi yutuqlaridan biri sifatida tarixga kirdi.

2021-2023 yillarda «Yoshlar huquqlari» va «Ta'limga investitsiya» mavzularida BMT doirasida xalqaro anjumanlar tashkil etildi. 2023-yilda Prezident Mirziyoyev Bosh Assambleyada sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni inson manfaatiga xizmat qildirish, shuningdek, Afg'oniston masalasiga tinch yo'l topish zarurligini ta'kidladi.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasi va Birlashgan Millatlar Tashkiloti o'rtasidagi munosabatlar o'ttiz yildan ortiq tarixi bilan shakllangan, ko'p qirrali va o'ziga xos hamkorlikni ifoda etadi. Bu munosabatlar tinchlik va xavfsizlik, ekologiya, iqtisodiy rivojlanish, ta'lim, sog'liqni saqlash va inson huquqlari kabi sohalarda samarali tarzda rivojlanib kelmoqda.

Mamlakat BMTga a'zo bo'lgandan buyon erishilgan asosiy yutuqlar quyidagilardan iborat: xalqaro huquqiy normalarga muvofiq milliy qonunchilik bazasini shakllantirish; Orol dengizi muammosini global ekologik muammo sifatida tan oldirish; Afg'onistonga insonparvar yordam yo'llaridagi tranzit rolini mustahkamlash; Markaziy Osiyoda mintaqaviy hamkorlikni jonlantiruvchi tashabbuslarni ilgari surish; BMT agentliklari va dasturlari yordamida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashish.

2016-yildan boshlab O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar tashqi siyosat faolligini yanada oshirib, BMT bilan hamkorlikni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi. Inson huquqlari, yoshlar, ta'lim va texnologiyalar sohasidagi xalqaro tashabbuslar O'zbekistonning BMT doirasidagi obro'ini mustahkamladi.

Kelajakda O'zbekiston BMT bilan hamkorlikni yanada chuqurlashtirish, Barqaror Rivojlanish Maqsadlari 2030 yilni to'liq amalga oshirish va mintaqaviy tinchlik hamda barqarorlik yo'lida xalqaro hamjamiyat bilan yelkama-yelka ishlashni davom ettirish niyatida. Bu esa mustaqil O'zbekistonning xalqaro arenada munosib o'rin egallashini ta'minlaydigan asosiy omillardan biriga aylanib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy sayti. Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasida so'zlagan nutqlari (2017–2023). <https://president.uz>
2. Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy sayti. UN Member States. - <https://www.un.org/en/about-us/member-states>

3. BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP). O'zbekiston bo'yicha hisobotlar (2015–2023). Toshkent: UNDP, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. O'zbekiston va xalqaro tashkilotlar. <https://mfa.uz>
5. YUNISEF O'zbekiston. Bolalar to'g'risidagi yillik hisobot. Toshkent: UNICEF, 2022.
6. Orol dengizini qutqarish xalqaro jamg'armasi (IFAS). Rasmiy hujjatlar va hisobotlar. Toshkent, 2023.
7. Karimov I.A. O'zbekiston xalqaro munosabatlar tizimida. Toshkent: O'zbekiston, 1996. 240 b.
8. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent: O'zbekiston, 2017.
9. Saidov A.X. Xalqaro huquq va O'zbekiston. Toshkent: Adolat, 2018. 320 b.
10. BMT Bosh Assambleyasi. «Markaziy Osiyo - tinchlik, barqarorlik va o'zaro hamkorlik mintaqasi» rezolyutsiyasi. A/RES/73/291. 2019.
11. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (JSST). O'zbekiston bo'yicha mamlakat hisoboti 2022. Jeneva: WHO, 2022.
12. O'zbekiston Milliy Statistika Qo'mitasi. Barqaror rivojlanish maqsadlari monitoring hisoboti. Toshkent, 2023.